

جغرافیای نظام‌های انتخاباتی و نظام انتخاباتی ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۹/۱۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۲/۰۱

جواد اطاعت^۱

حمیدرضا نصرتی^۲

چکیده

نظام انتخاباتی به مجموعه‌ای از روش‌های اجرائی انتخابات و سازوکارهایی اطلاق می‌شود که با اخذ رأی شهروندان، حاکمیت نخبگان منتخب مردم برای اداره امور عمومی را تحقق عینی می‌بخشد. در کشورهای مختلف، نظام‌های انتخاباتی متفاوتی وجود دارد که دارای محاسن و معایبی هستند. برخی از کشورها با استفاده از روش‌های ترکیبی و تلفیقی سعی کرده‌اند از محاسن دو نوع نظام انتخاباتی استفاده کنند. از آنجا که قوه مقننه در عموم واحدهای سیاسی از دو مجلس تشکیل شده است، برخی از این واحدها برای مجلس اول از نظام اکثریتی و برای مجلس دوم از شیوه تناسبی استفاده می‌کنند. برخی نیز برای یک مجلس از دو روش بطور همزمان بهره می‌جویند. در کشورهایی که تنها از روش اکثریتی استفاده می‌کنند تعدیل ساختار اکثریتی (که بی‌توجه به اقلیت‌هاست) بعهده احزاب سیاسی گذاشته شده تا در فهرست‌های انتخاباتی نامزدهای اقلیت نیز بگنجانند. در ایران که قوه مقننه از یک مجلس تشکیل شده و انتخابات به شیوه اکثریت یک چهارم است، برای رفع نقیصه موجود، در این مقاله پیشنهاد شده با اصلاح قانون اساسی، نظام تقنینی از دو مجلس اول و دوم تشکیل شود تا ضمن بهره‌گیری از فلسفه نظام دو مجلسی، نظام انتخاباتی مجلس اول به شیوه اکثریتی و نظام انتخاباتی مجلس دوم به شیوه تناسبی مد نظر قرار گیرد. در صورت حاکمیت نظام تقنینی تک مجلسی، انتخابات مجلس اول به شیوه تلفیقی از دو نظام اکثریتی و تناسبی انجام پذیرد تا کاستی‌های موجود به حداقل ممکن کاهش یابد و وحدت و همبستگی ملی در فرایند توسعه پایدار کشور تسریع شود.

واژگان کلیدی: جغرافیای انتخابات، نظام انتخاباتی، نظام اکثریتی، نظام نیمه تناسبی، نظام تناسبی.

۱. دانشیار علوم سیاسی، دانشگاه شهید بهشتی (نویسنده مسئول). detaat@yahoo.com

۲. دانش آموخته دکتری جغرافیای سیاسی، دانشگاه شهید بهشتی.

مقدمه

انتخابات به شیوه جدید محصول دوره مدرن است. در نظام‌های مردم سالار کهن، همانند یونان باستان، دموکراسی مستقیم وجود داشت. صاحبان حق رأی، در میدان شهر گرد می‌آمدند تا نسبت به سرنوشت اجتماعی خویش اظهار نظر کنند. در دوره مدرن که رشد جمعیت و پیچیدگی مسائل سیاسی و اجتماعی به لحاظ فنی امکان مردم سالاری مستقیم را منتفی می‌کرد، به قول دوورژه، حکومت نخبگان منتخب اکثریت مردم بر مردم جایگزین دموکراسی مستقیم گردید. از آن زمان به بعد بحث نمایندگی مطرح شد و انتخابات به عنوان ساز و کاری برای گزینش نمایندگان پا به عرصه وجود گذاشت و واحدهای سیاسی در مناطق مختلف جغرافیایی از شیوه‌ها و روش‌های متفاوتی برای انتخاب نمایندگان استفاده کردند.

اگر چه نظام‌های انتخاباتی در کشورهای مختلف محدود و منحصر به شیوه‌های کثرتی - اکثریتی، نظام تناسبی و نیمه‌تناسبی است؛ اما روش‌های متفاوتی به عنوان زیر مجموعه نظام‌های انتخاباتی مرسوم و متداول شده است. هر نظام انتخاباتی چه اکثریتی مطلق یا نسبی، تناسبی یا نیمه تناسبی و به روش‌های تلفیقی، یک درجه یا دو درجه و... در ابعاد محلی، منطقه‌ای یا ملی برگزار شود، به شکل متفاوتی حیات سیاسی یک نظام را تحت تأثیر قرار می‌دهد به گونه‌ای که به قول رویرکولارد، قانون انتخابات یک کشور با قانون اساسی آن برابری می‌کند. تأثیر قانون انتخابات بر انتخاب شوندگان به شکلی است که می‌توان با دستکاری قانون انتخابات، انتخاب شوندگان را تغییر داد.

از طرفی نظام انتخاباتی متناسب با شرایط جغرافیایی، تاریخی، فرهنگی و اجتماعی می‌تواند باعث فصل‌منازعه گردیده و موجب وحدت و همبستگی اجتماعی شود. در صورت عدم توجه به نوع نظام انتخاباتی و بعضاً ناعادلانه بودن قوانین حاکم می‌تواند بنیان‌های وحدت اجتماعی را مخدوش کرده و تفرقه، تشتت و بعضاً خشونت را جایگزین وحدت ملی نماید. با توجه به نقش مهم نظام انتخاباتی در تبدیل آرای مردم به کرسی‌های نمایندگی، گزینش نوع نظام انتخاباتی مطلوب و مد نظر قرار دادن شرایط سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و جغرافیایی، امری اساسی در مطالعه جغرافیای انتخابات است. با این رهیافت پرسش اصلی پژوهش حاضر این است که نظام انتخاباتی متناسب با شرایط سیاسی، فرهنگی و اجتماعی ایران کدام است؟ برای پاسخ

به این پرسش، با بررسی جغرافیای نظام های انتخاباتی در واحدهای سیاسی جهان، تلاش خواهیم کرد، نظام انتخاباتی متناسب با شرایط سیاسی، فرهنگی و اجتماعی ایران پیشنهاد شود تا با مشارکت همه گروه های فکری، قومی و مذهبی و تقویت احزاب و تشکل های سیاسی، فرایند توسعه پایدار ایران تسریع گردد.

پیشینه تحقیق

از جمله نخستین افرادی که به شکل علمی به مطالعه نظام های انتخاباتی و پیامدهای سیاسی آن پرداخت، موریس دوورژه بود. وی با بررسی نوع نظام های انتخاباتی مختلف در کشورهای متعدد به این نتیجه رسید که نظام انتخاباتی اکثریتی تک مرحله ای باعث ایجاد نظام های دو حزبی و نظام های انتخاباتی تناسبی و اکثریتی دو مرحله ای، باعث ایجاد نظام های چند حزبی می شود (دوورژه، ۱۳۸۹: ۴۵). داگلاس. جی. ایمی، در کتاب نظام های انتخاباتی، سه نوع اصلی نظام انتخاباتی یعنی «اکثریت نسبی»، «تناسبی» و «نیمه تناسبی» را مورد ارزیابی و مقایسه قرار می دهد.

رینولدز و همکاران در کتاب "دانشنامه نظام های انتخاباتی" به بررسی نظام های انتخاباتی کشورهای جهان، فرایند اصلاح نظام های انتخاباتی، کیفیت نمایندگی، چالش های دوران پس از منازعات و استفاده از گزینه ها و شیوه های دموکراسی مستقیم می پردازد. خرمشاد و رفیعی قهساره در مقاله ای با عنوان نظام انتخاباتی و تاثیر آن بر نظام حزبی در ایران بر تاثیر نظام انتخاباتی بر نظام حزبی در ایران پرداخته و معتقدند که یکی از مولفه هایی که می تواند تاثیرات عمیقی بر احزاب سیاسی و نظام سیاسی هر کشور بگذارد نظام انتخاباتی است.

محمد رضا حافظ نیا و مراد کاویانی راد در کتاب "افق های جدید در جغرافیای سیاسی"، جغرافیای انتخابات را مطالعه توزیع فضایی پدیده سیاسی رأی گیری تعریف کرده اند که این پدیده سیاسی خود شامل همه فعالیت ها و واکنش های انسانی است که ماهیتی سیاسی دارند (حافظ نیا و کاویانی راد، ۱۳۹۸). مراد کاویانی راد و مصیب قره بیگی در کتاب "جغرافیای انتخابات: بنیادها، مفاهیم و رویکردها" به این نتیجه رسیده اند که جغرافیای انتخابات، گرایشی از جغرافیای سیاسی است که در قالب کنش متقابل مناسبات قدرت و نظام انتخاباتی با قلمرو جغرافیایی به مطالعه الگوی توزیع فضایی آراء می پردازد (کاویانی راد، قره بیگی، ۱۳۹۶).

زهرا پیشگاهی فرد در مقاله‌ای با عنوان "سنجش ایستایی و پویایی حوزه‌های انتخاباتی" نتیجه گرفت که جغرافیای انتخابات به مطالعه و واکاوی اثرگذاری تفاوت‌های فضایی در رفتار سیاسی می‌پردازد (پیشگاهی فرد، ۱۳۹۲). مصطفی منصوریان در کتاب "نظام حقوقی حاکم بر انتخابات" انتخابات را یکی از مهمترین ابزارهای مشارکت و رقابت سیاسی در جامعه می‌داند که شهروندان به واسطه آن، اراده خویش را در شکل‌گیری نهادهای سیاسی و تعیین نقش آفرینان سیاسی ابراز می‌کنند (منصوریان، ۱۳۹۸).

مفاهیم نظری

الف: جغرافیای انتخابات^۱

جغرافیای انتخابات، یک متغیر مهم در تشخیص نتایج سیاسی در مناطق مختلف جغرافیایی است (Rennie short, 1993). محدوده‌های جغرافیای سیاسی و شناسه‌های مرتبط با دموکراسی نمایندگی در کانون توجه جغرافیای انتخابات قرار دارد (حافظ نیا و کاویانی‌راد، ۱۳۸۳: ۲۱۷). از منظر دیگر جغرافیای انتخابات به جنبه‌های جغرافیایی، همه‌پرسی‌ها، سازماندهی آنها و به ویژه نتایج آنها و همچنین جنبه‌های مشابه نظر سنجی‌ها که غالباً در قلمرو جغرافیای انتخاباتی گنجانده می‌شود، می‌پردازد (مویر، ۱۳۷۹: ۲۵۵). جغرافیایی‌ترین جنبه در شاخه جغرافیای انتخابات، جغرافیای نمایندگی است. در کشورهایی که در آنها انتخابات پارلمانی برگزار می‌شود، حوزه‌ها و محدوده‌های انتخاباتی واحد پایه در نظر گرفته شده است و تعداد حوزه‌ها و مرزهایشان می‌تواند تأثیر اساسی روی ترکیب پارلمان‌های مستقل مجموع رأی‌های حقیقی کاندیداها و احزاب بگذارد (Glassner, 1993: 184-185). در مجموع، جغرافیای انتخابات به بررسی همه جانبه مسائل انتخابات اعم از انتخابات پارلمانی یا ریاست جمهوری پرداخته و فرایندهای بیرون و درونی ناشی از انتخابات را مورد توجه قرار می‌دهد تا به پیش‌بینی سیاست‌های اجتماعی آینده بپردازد و وضعیت یک کشور را در سمت‌گیری سیاست‌های ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی آینده تشریح نماید (پیشگاهی فرد، ۱۳۷۲: ۴۷).

ب: نظام انتخاباتی

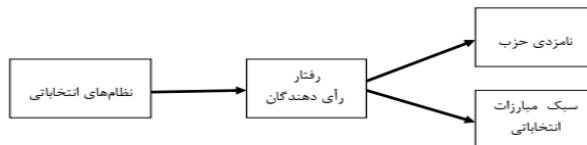
نظام انتخاباتی مجموعه‌ای از قوانین، مقررات و الگوی حاکم بر روند

رأی‌گیری است که رأی‌شهروندان را به کرسی نمایندگی تبدیل می‌کند. این رکن مهم دموکراسی و به عنوان اشکال ماهیت نمایندگی در هر نظام حکومتی و ساختار عرصه رقابت سیاسی است (Design System Electoral, 2008). به بیان دیگر، نظام انتخاباتی مجموعه‌ای از قواعد حقوقی، تکنیک‌ها و چهارچوب‌هایی است که به موجب آن انتخاب‌کنندگان اراده سیاسی خود را با رأی دادن به منظور تعیین نمایندگان خود به نهادها و سازمان‌ها انتقال می‌دهند (Lijphart, 1994: 107-129) و اراده و خواست مردم یک سرزمین و واحد سیاسی برای اجرا در آن واحد سیاسی به عده‌ای محدود از افراد به عنوان وکیل مردم انتقال پیدا می‌کند (Blacksell, 2006: 118).

مهمترین مباحث مطرح در نظام‌های انتخاباتی عبارتند از: فرمول انتخاباتی، وزن عددی حوزه‌های انتخاباتی، حد نصاب انتخاباتی و ساختار رأی (بشیریه، ۱۳۸۲: ۱۳۹۴). نظام انتخاباتی؛ قواعد و سیستمی است که شرایط، حقوق و وظایف انتخاب‌کنندگان و انتخاب‌شوندگان و چگونگی تشکیل سازمان‌های رأی‌گیری و نحوه اخذ، شمارش و اعلام آراء و رسیدگی به تخلفات انتخاباتی را مشخص می‌کند (میاح، ۱۳۸۲: ۲۰). قواعدی که بتواند رأی مردم را تبدیل به کرسی نمایندگی نماید (ایوبی، ۱۳۷۹: ۴۸). همچنین، نوع نظام حزبی (به نسبت اندازه‌های احزاب سیاسی در مجلس) نیز به شدت تحت تاثیر نظام‌های انتخاباتی قرار دارد. برای مثال نظام‌های انتخاباتی اکثریتی تشکیل و تقویت نظام‌های دو حزبی را تشویق می‌کنند (Harrop & Hague 2001: 137) و بر عکس نظام‌های تناسبی موجد نظام چند حزبی می‌شوند.

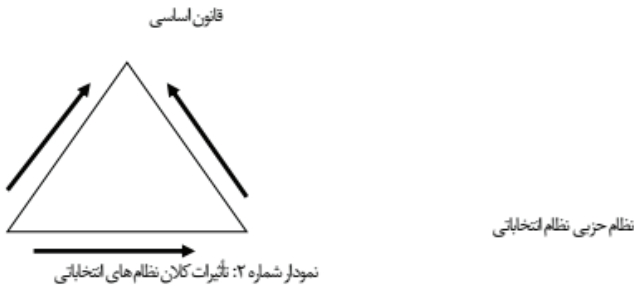
نظام‌های انتخاباتی هم عواقب خرد و هم پیامدهای سیاسی کلان به همراه دارند. از یک سو، نظام‌های انتخاباتی، همچون نهادهای سیاسی، در عین حال که به طور مستقیم بر رفتار رأی‌دهندگان اثر می‌گذارند، نهایتاً در فرآیند نامزدی و مبارزه برای احزاب سیاسی و کاندیداها انگیزه ایجاد کرده و یا بر سر راهشان موانعی به وجود می‌آورند (نمودار شماره ۱).

نمودار شماره ۱: تأثیرات خرد نظام‌های انتخاباتی

همچنین نظام‌های انتخاباتی سه اثر نظام‌مند به همراه دارند: تناسب کرسی‌ها نسبت به تعداد آرای که احزاب اتخاذ نموده‌اند، تعداد احزاب، و نمایندگی اقلیت از جمله این آثار هستند. در این میان دو مورد نخست، آثار روانی و دیگری از جمله آثار مکانیکی است. در هر صورت قانون اساسی، نظام انتخاباتی و نظام حزبی در تعامل با یکدیگر فضای سیاسی کشور را تلطیف یا خشن می‌کند. (شکل ۲).

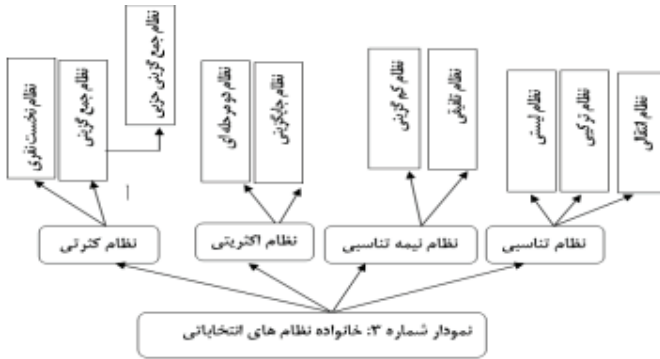
نمودار شماره ۲: تأثیرات کلان نظام‌های انتخاباتی

فلسفه وجودی انتخابات و نظام انتخاباتی متناسب با شرایط جغرافیایی، تاریخی، فرهنگی فصل‌منزعه بین دیدگاه‌های مختلف و گرایش‌های متفاوت فکری و اجتماعی برای اداره و مدیریت جامعه است. توجه به فلسفه وجودی چنین ساز و کاری می‌تواند وحدت و همبستگی اجتماعی را پدید آورد و در صورت بی‌توجهی به چگونگی نظام انتخاباتی و گاهی به علت ناعادلانه بودن قوانین، می‌تواند بنیان‌های وحدت اجتماعی را سست و چندپارگی، تشدّد و گاهی خشونت را جایگزین وحدت ملی کند (اطاعت، ۱۳۸۵: ۲۷۸).

تنوع نظام‌های انتخاباتی نتیجه تأثیرگذاری عوامل متعددی است؛ عواملی همچون شرایط سیاسی-اجتماعی، وضعیت تاریخی و موقعیت جغرافیایی کشورها، میزان جمعیت، ساختار و نوع حکومت و دولت، فرهنگ سیاسی، تعداد و میزان تأثیرگذاری احزاب و گروه‌های سیاسی، میزان باور مردم به لزوم مشارکت در اداره امور، تنوع دینی، نژادی، زبانی، قومی و قبیله‌ای و نظایر اینها، همگی موجب شده‌اند تا با شیوه‌های متعدد و ساز و کارهای متنوع نظام انتخاباتی در الگوهای گوناگون نظم سیاسی مواجه باشیم (اطاعت و همکاران، ۱۴۰۰: ۸۹). با اندکی تأمل در قوانین انتخاباتی کشورهای مختلف جهان و در قالب یک دسته‌بندی کلی، می‌توان سه نوع نظام انتخاباتی که هر یک فلسفه سیاسی و اجتماعی خاصی را نمایندگی

می کنند، شناسایی کرد. هر یک از این نظام های اصلی خود به نظام های فرعی دیگری قابل تقسیم هستند. (نمودار شماره ۳) که در حقیقت صورت های متغیر همان نظام های اصلی هستند.

Source: <https://publications.gc.ca/collections/Collection/B31-61-2004E.pdf>

پراکندگی جغرافیایی نظام های انتخاباتی

الف: نظام های انتخاباتی کثرتی - اکثریتی^۱

در این نظام انتخاباتی که ساده ترین و قدیمی ترین نظام انتخاباتی در جهان است، رأی دهنده می تواند یک یا چندین نفر را در برگیرنده رأی خود انتخاب کند (Majority & Elaine, 1984: 38-40). این نظام برای نخستین بار توسط سیمون دو مونتفرت^۲ در سال ۱۲۶۵ میلادی برای انتخابات مجلس بریتانیا استفاده شد (Gicquel, 177: 1987). در سیستم اکثریتی، نامزد یا نامزدها برای اطمینان از پیروزی در انتخابات، در مقایسه با رقبا علاوه بر کسب نصاب لازم، نیازمند کسب اکثریت بیشتری از آرا می باشند. در برخی از کشورها اکثریت مطلق^۳، اکثریت یک سوم، یک چهارم، یک پنجم و بعضاً اکثریت نسبی را ملاک عمل قرار می دهند. مهمترین ویژگی خانواده نظام های اکثریتی این است که نامزدهایی که در حوزه انتخابیه با کسب اکثریت آراء به پیروزی می رسند، علیرغم اینکه تنها درصدی از آراء رأی دهندگان را کسب کرده اند، سایر رقباء را به طور کلی از دور انتخابات حذف می نمایند.

در این سیستم احزاب کوچک آمیدی به پیروزی متناسب با پایگاه

1. Plurality-Majority Systems (PMS)
2. Simon de Montfort
3. Absolute Majority

اجتماعی خویش ندارند و قبل از برگزاری انتخابات ناچار به ائتلاف با احزاب بزرگ می‌شوند (Sartori, 1986: 314-315). بطور کلی نظام اکثریتی بر این فرض استوار است که حکومت در اختیار احزاب، گروهها یا جریان‌هایی است که از نگاه عموم شهروندان، به نسبت سایر احزاب و تشکل‌های رقیب، از مقبولیت بیشتری برخوردارند (دفتر مطالعات حقوقی مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۹). در این شیوه، نامزد یا فهرستی انتخاب می‌شود که بیشترین آراء را به دست آورده باشند. البته بدیهی است که با پیروز یک نامزد، یا حزب در یک حوزه انتخابیه، سایر داوطلبان یا احزاب هیچ کرسی بدست نخواهند آورد (عباسی، ۱۳۸۸: ۲۴۱). از جمله مزایای این گونه نظام‌های انتخاباتی می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱- با تشکیل و استقرار دولت‌های غیر ائتلافی باعث ثبات سیاسی می‌شود.
۲- سادگی و قابل فهم بودن نظام انتخاباتی، ۳- تشکیل و تقویت نظام دوحزبی.
۴- آزادی عمل رای دهندگان: به این صورت که به کاندیدای مورد نظرشان صرف نظر از تمایلات حزبی می‌توانند رأی دهند. ۵- کوچکی حوزه‌ها باعث ارتباط نزدیک‌تر بین انتخاب‌کننده و انتخاب‌شونده می‌شود و ۶- دادن فرصت تجدید نظر به رأی دهنده در نظام‌های اکثریتی دو دوری همانند انتخابات اکثریتی در مجالس مقننه در ایران و فرانسه (Duverger, 1986: 69).

از معایب این نظام انتخاباتی هم می‌توان به مواردی اشاره کرد از جمله:
۱- محرومیت احزاب اقلیت از داشتن نماینده (حذف گروه‌های کوچک از صحنه سیاست و پارلمان که می‌تواند موجبات یأس و سرخوردگی آنها را فراهم کند و در مواردی، به افراطی شدن آنها بیانجامد و زمینه را برای به خشونت کشیده شدن صحنه سیاسی فراهم سازد)، ۲- آرای هدر رفته زیاد است. ۳- غیرتناسبی و ناعادلانه بودن این نظام انتخاباتی، ۴- در نظام‌های دو دوری فاصله بین دو مرحله انتخاباتی باعث ایجاد التهاب در جامعه می‌شود و تنش سیاسی را به همراه دارد. ۵- از لحاظ اجرایی نظام‌های اکثریتی دو دوری دارای هزینه‌های زیادی است. ۶- در حوزه‌های تک کرسی، خطر منطقه‌گرایی را تشدید و نمایندگان را از مسائل اساسی و مهم ملی غافل می‌کند. با همه این موارد، نقشه پراکندگی جغرافیایی نظام‌های انتخاباتی (نقشه شماره ۱) بیانگر این واقعیت است که بیشتر کشورهای جهان از نظام انتخاباتی اکثریتی استفاده می‌کنند که عمده آنها از مجموعه مستعمرات سابق انگلستان می‌باشند (Massicotte & Blais, 1997: 107-109).

الف-۱) نظام نخست نفری^۱

در این نظام هر فردی که بیشترین آراء را کسب کند، برنده اصلی انتخابات می‌باشد. نکته اصلی در این سیستم انتخاباتی این است که مشخص شود چه عواملی باعث شکست کاندیدها در این نظام انتخاباتی می‌شود. این واقعه اغلب زمانی روی می‌دهد که دولتمردان از جهت‌گیری‌های سیاسی جامعه منحرف شوند (Kerman Hans, 2002: 18-109). مدل کامل و خالص این نظام در بریتانیا و کشورهایی که دارای پیوندهای تاریخی با بریتانیا هستند، مشاهده می‌شود. از جمله کشورهایی که از این نوع نظام انتخاباتی استفاده می‌کنند می‌توان به کشورهای کانادا، هند، ایالات متحده آمریکا، اشاره کرد. علاوه بر اینها این نظام انتخاباتی در تعداد زیادی از کشورهای حوزه کارائیب، در آمریکای لاتین در بلیز و گویان در کشورهای آسیایی از جمله، بنگلادش، نپال و مالزی، میانمار و بسیاری از دولت‌های جزیره‌ای کوچک اقیانوس آرام مورد استفاده قرار گرفته است. در آفریقا هم کشورهایی همچون، نیجریه، لیبیا، کنیا، غنا، گامبیا، اتیوپی، زیمبابوه، زامبیا، تانزانیا، سودان و ... که اکثراً مستعمرات سابق بریتانیا هستند، از این نظام استفاده می‌کنند.

الف-۲) نظام جمع‌گزینی^۲

در این نظام، اکثریت نسبی تعیین‌کننده است، ولی در حوزه‌های چند نماینده‌ای مورد استفاده است و رأی‌دهنده می‌تواند بر اساس شناخت شخصی به یک یا چند نفر از کاندیداهای مورد نظر خود رأی دهد و الزامی به تبعیت از احزاب ندارد. در این نظام امکان ایجاد حوزه‌های انتخابیه بزرگ نیز وجود دارد (Reilly, 2003). کشورهای جمهوری عربی سوریه، لبنان، کویت، مالدیو، تونگا، تووالو، مغولستان، موریس، جزایر فالکلند، تایلند، فلیپین، موریتوس و ... از گروه نظام‌های جمع‌گزینی استفاده می‌کنند.

الف-۳) نظام جمع‌گزینی حزبی^۳

در این نظام انتخاباتی، رأی‌دهنده فقط می‌تواند به فهرست مورد نظر یک حزب رأی دهد و مجاز به رای دادن به سایر کاندیدها نیست. به عبارتی رأی دهندگان معمولاً یک رأی دارند که از لیست بسته استفاده می‌شود. هر فهرستی که بیشترین آرای حوزه انتخابیه را کسب کند، برنده انتخابات و بقیه فهرست‌ها

1. First past the Post System (FPTP)

2. Block Vote System (BVS)

3. Party Block Vote System (PBV)

بازنده خواهند بود. هدف و فلسفه این نظام، از طرفی ایجاد و تشویق احزاب قوی می باشد و از دیگر سو به احزاب امکان می دهد با گنجاندن نامزدهای قومی و مذهبی در فهرست خود، عدالت قومی و مذهبی را تضمین نمایند. کشورهای، سنگاپور، جیبوتی، چاد و کامرون از گروه نظام های جمع گزینی حزبی استفاده می کنند.

الف-۴) نظام ترجیحی یا رأی جایگزین^۱

در این الگو، روشی مد نظر قرار می گیرد که نامزد نهایی بتواند حداقل با اکثریت مطلق آرای رأی دهندگان به پارلمان راه پیدا کند. این سیستم در حوزه های انتخابیه تک کرسی اجرا می شود؛ اما برخلاف سایر الگوها به جای انتخاب یک نفر، رأی دهنده می تواند نامزدهای متعددی را به ترتیب اولویت انتخاب کند. از آنجا که رأی دهنده بر اساس اولیوی که برای نامزدها قائل است و آنها را به ترتیب ترجیحات خود انتخاب می کند، آن را نظام ترجیحی نام گذاری کرده اند. در این نظام، رأی دهندگان به جای انتخاب تنها یک نامزد، نامزدها را بر اساس ترجیح خود اولویت بندی و به واسطه اعداد در برگه رأی مشخص می کنند تا اگر هیچ یک از نامزدهای اولویت نخست، به اکثریت مطلق دست نیافتند، اولویت های بعدی لحاظ شود و نامزد پیروز انتخابات مشخص گردد و نیازی به برگزاری مراحل بعدی برای انتخابات نباشد.

این نظام به دنبال کسب اکثریت مطلق آرا و برخورداری از مقبولیت سیاسی بالایی است و از طرف دیگر سعی می کند از برگزاری مجدد انتخابات و هزینه های گزاف آن همانند نظام های دو دوری^۲ جلوگیری کند. در این الگو، انتخابات در یک مرحله برگزار و تمام ترجیحات انتخاب کنندگان در همین مرحله مشخص می شود (اطاعت و همکاران، ۱۴۰۰: ۹۱). به عبارتی اگر نامزدی، حد نصاب لازم را کسب کرده باشد، اجازه ورود به پارلمان را دریافت خواهد کرد؛ اما چنانچه هیچ یک از نامزدها حد نصاب لازم را کسب نکنند، داوطلبی که کمترین اولویت اول رأی دهندگان را بدست آورده باشد از دور رقابت ها حذف و آرای اولویت های بعدی برگه رأی او که به نام سایرین ثبت شده است به آنها تعلق می گیرد و به آرای آن نامزدها اضافه می شود تا یکی از آنها نصاب لازم را بدست آورد.

1. Alternative Vote System (AVS)

2. Two Round system

اگر در این مرحله نصاب لازم توسط یکی از نامزدها کسب نشود، این اقدام تکرار می شود تا تکلیف کرسی آن حوزه انتخابیه مشخص شود. این سیستم انتخاباتی برای نخستین بار در سال ۱۹۸۳ در کوینزلند استرالیا، مورد استفاده قرار گرفت و به تدریج در سراسر استرالیا و برخی از مناطق محدود مثل نئورو وراج یافت. فلسفه اصلی نظام ترجیحی آن است که در جوامع چند پارچه که شکاف های قومی، مذهبی، جغرافیایی یا طایفه ای که انسجام اجتماعی را در معرض خطر قرار داده است، باعث همگرایی می شود و شکاف های اجتماعی را ترمیم می کند و انسجام می بخشد. در نظام انتخاباتی ترجیحی، از آنجا که نامزدهای انتخاباتی به آرای اولویت های بعدی رأی دهندگان نیازمندند، باید با جامع نگرایی منافع همه گروه های اجتماعی را در نظر داشته باشند. لذا علاوه بر جذب آرای طرفداران سنتی خود، باید اقداماتی انجام دهند که بتوانند نظر مثبت سایر گروه های اجتماعی نیز به سوی خود، جلب و جذب نمایند.

برای انجام این موضوع احزاب یا نامزدهای انتخاباتی برای بدست آوردن انتخاب های اولویت های بعدی رأی دهندگان، بعضاً قبل از انتخابات با احزاب و نامزدهای دیگر وارد مذاکره شده، با انجام تعهد به رعایت منافع آنها با این احزاب و افراد ائتلاف می کنند. این موضوع فرایندی است که به آن معاوضه اولویت نیز می گویند. اجرای این نظام انتخاباتی در درازمدت باعث انسجام اجتماعی شده، بنیان های وحدت را تثبیت می کند و از چندپارچه شدن جامعه جلوگیری به عمل می آورد. البته با سازوکارهای قانونی، انتخاب ها یا اولویت های بعدی نامزدها می تواند هرکدام ارزش کسری از رأی اولویت اول را به خود اختصاص دهند (اطاعت و همکاران، ۱۴۰۰: ۹۳-۹۱).

الف-۵) نظام دو مرحله ای یا دو دوری

نظام دو مرحله ای آخرین نظام از خانواده نظام های کثرتی- اکثریتی است. ویژگی اصلی این نظام این است که در حقیقت یک انتخابات نیست، بلکه دوبار انتخابات برگزار می شود و انتخابات مرحله دوم با فاصله اغلب یک یا دو هفته از انتخابات اول برگزار خواهد شد. اگر در دور اول انتخابات، نامزد یا نامزدها به حد نصاب لازم دست یابند بعنوان نماینده حوزه انتخابیه خود برگزیده می شوند و انتخابات هم تمام می شود؛ اما اگر نصاب مورد نظر حاصل نشود انتخابات به دور دوم کشیده می شود. این نظام هم در

حوزه‌های تک نماینده‌ای و هم در حوزه‌های چند نماینده‌ای بکار گرفته می‌شود (Benjamin, 2003). به همراه فرانسه، بسیاری دولت‌های مستقل دیگر جهان که یا از سرزمین‌های وابسته به جمهوری فرانسه هستند یا از جهت تاریخی بنوعی تحت نفوذ فرانسه بوده‌اند، از نظام دو مرحله‌ای در انتخابات استفاده می‌نمایند. کشورهای ایران، بحرین، مصر، گابن، کوبا، هائیتی، موریتانی، جمهوری کنگو، توگو، جمهوری خلق کره، کرباتی، مالی و جزایر کومور نیز از نظام دو مرحله‌ای همانند کشورهای عضو و اقماری شوروی سابق مثل بلاروس، قرقیزستان، ترکمنستان، ویتنام و ازبکستان استفاده می‌کنند.

ب: پراکندگی جغرافیایی نظام‌های انتخاباتی تناسبی^۱

سیستم انتخابات تناسبی در اواخر سده نوزدهم بوسیله هوندت ریاضی‌دان بلژیکی ابداع و برای نخستین بار در کشور وی در سال ۱۸۹۹ به تصویب رسید (Gicquel, 1987: 177). با وجود این، بیشتر کشورهای اروپایی تا قبل از پایان جنگ جهانی اول، چنین نظامی را نپذیرفتند. تا پیش از آن، تنها کشورهای کوچکی نظیر دانمارک، بلژیک، فنلاند و کانتون‌های سوئیس دارای چنین نظامی بودند (کاوناک، ۱۳۷۹: ۱۲۱).

در نظام تناسبی هدف آن است که احزاب و تشکل‌های سیاسی به تناسب آرای که در انتخابات کسب می‌کنند یا به میزان پایگاه اجتماعی خویش، صاحب کرسی یا نماینده در پارلمان شوند. به عبارتی آرائی که به وسیله احزاب سیاسی به دست می‌آید، به نسبت کرسی‌های پارلمان تقسیم می‌شود تا سهم هر حزب مشخص شود (هاشمی، ۱۳۸۳: ۹۶-۹۴). اندیشه اصلی در ایجاد نظام‌های تناسبی جلوگیری از هدر رفت آراء و حاکمیت عدالت سیاسی در میان نحله‌های مختلف فکری و حزبی است و از برد و باخت احزاب بطور کامل جلوگیری می‌کند، لذا این الگو، موجد نظام چند حزبی است (بشیریه، ۱۳۸۲: ۲۹۹-۲۹۸) و در چارچوب یک حوزه انتخاباتی وسیع که ممکن است سراسر قلمرو یک واحد سیاسی را در بر بگیرد انجام می‌شود (عباسی، ۱۳۸۸: ۲۴۶).

از جمله مزایای نظام انتخاباتی تناسبی عبارتند از: ۱- دارای نتایجی عادلانه و تناسبی است. ۲- از هدر رفتن آراء تا حد زیادی جلوگیری می‌کند.

۳- مانع از حاکمیت حزب و یا گروهی خاص بر جامعه می شود. ۴- انتخابات تناسبی به احزاب کوچک و اقلیت ها و از جمله زنان شانس حضور بیشتری را در کرسی های پارلمان می دهد. ۵- توازن و تعادل در قدرت ایجاد می کند ۶- برخلاف انتخابات اکثریتی با حوزه تک کرسی، از منطقه گرایی و جزئی نگری احزاب و نمایندگان می کاهد و احزاب را به سمت و سوی مسائل کلان ملی سوق می دهد تا به مسائل مهمتر بپردازند (www.idea.net).

این نظام انتخاباتی دارای معایبی نیز می باشد از جمله: ۱- در این سیستم انتخاباتی رأی مستقیم مردم به نامزدها حذف و به احزاب منتقل می شود. ۲- این سیستم انتخاباتی تعدد و تکثر احزاب را به دنبال دارد. ۳- در ساختار حقوقی پارلمانی ایجاد دولت های ائتلافی با دشواری روبرو است و بعضاً با شکستن ائتلافها سقوط دولت های ائتلافی را در پی دارد و باعث از بین رفتن ثبات و پایداری دولت ها می شود. ۴- اصل نمایندگی حوزه انتخابیه و رابطه میان نماینده و رأی دهندگان در حوزه های انتخابیه تضعیف می شود (Gicquel, 1987: 42). انواع نظام های تناسبی عبارتند از:

ب- ۱) نظام فهرستی^۱

این سیستم متداولترین و در عین حال متنوع ترین سیستم انتخاباتی در دموکراسی های غربی است (Guinier 38: 1994). رأی دهندگان به جای یک نامزد خاص به یک حزب خاص رأی می دهند. مطابق این سیستم انتخاباتی، هر یک از احزاب سیاسی به تناسب میزان آری خود در انتخابات، می تواند کرسی های پارلمانی را در اختیار بگیرد. برای مثال در یک پارلمان با سی صد عضو، اگر حزب A پنجاه درصد از آراء را کسب کند صد و پنجاه نفر از اعضای این حزب برای مجلس انتخاب می شوند. اگر احزاب B و C به ترتیب سی و بیست درصد آراء را دریافت کنند، در این صورت حزب، دارای نود کرسی و حزب C شصت کرسی را به خود اختصاص می دهند (Ibid: 15).

ویژگیهای اصلی این نظام انتخاباتی عبارتست از: ۱- رأی گیری تماماً به صورت حزبی صورت می گیرد و گرایشهای حزبی دارای نقش تعیین کننده ای است. ۲- انتخابات برای نواحی انتخاباتی چند نماینده ای و بعضاً

1. List Proportional System

بزرگ انجام می‌شود. ۳- رأی دهندگان می‌توانند صرفاً از بین نمایندگان یک حزب گزینه‌های خود را برگزینند.

در اکثر انتخاباتی که براساس نظام فهرستی برگزار می‌شوند به رأی دهندگان برگه‌های رأی داده می‌شود که در آنها لیستهای کاندیداها به صورت حزبهای شرکت کننده در هر حوزه انتخاباتی درج گردیده است. فرد رأی دهنده باید صرف نظر از تعداد نمایندگانی که باید انتخاب شوند، تنها یکی از فهرست‌ها یا احزاب را مورد حمایت قرار دهد و در واقع در گزینش خود توجهی به تعداد نمایندگانی که باید برگزیده شوند نداشته باشد (تایلور، ۱۳۸۶: ۴۳-۴۲). البته حضور چهره‌ها و شخصیت‌های محبوب در برگه‌های انتخاباتی، نقش تعیین کننده‌ای در جلب و جذب حمایت مردمی از یک حزب ایفا می‌کند.

از مجموع ۷۳ کشور و منطقه‌ای که از نظام تناسبی استفاده می‌کنند تنها ۲ کشور از نظام، انتقالی (ایرلند و مالتا) و ۸ کشور از نظام ترکیبی استفاده می‌کنند و ما بقی همگی از نظام تناسبی لیستی استفاده می‌کنند. از جمله این کشورها می‌توان به الجزایر، آنگولا، آرژانتین، اتریش، برزیل، بلژیک، بوسنی و هرزگوین، بلغارستان، بورکینافاسو، برونودی، کامبوج، کلمبیا کاستاریکا و... اشاره کرد.

ب-۲) نظام ترکیبی^۱

این الگو از زیر مجموعه‌های نظام تناسبی است و هدف آن است که نتایج غیر تناسبی نظام اکثریتی را تناسبی و عادلانه نماید. در این الگو تعداد مشخصی از کرسی‌های مجلس از فرآیند انتخاب کنار گذاشته می‌شود. بدین معنا که اگر حزبی در انتخابات اکثریتی کل کشور، درصدی از آرای شهروندان را کسب کرده باشد؛ اما نتوانسته باشد متناسب با رأی اخذ شده، کرسی‌هایی را به خود اختصاص دهد و اصطلاحاً آرای وی هدر رفته باشد، از محل کرسی‌های تناسبی کنار گذاشته شده پارلمان به همان میزان درصد آرای کسب کرده، کرسی‌های پارلمان به آن حزب اختصاص پیدا می‌کند تا نتایج حاصله تناسبی شود. پراکندگی جغرافیایی این نظام انتخاباتی در آمریکای شمالی شامل کشور مکزیک، در آمریکای لاتین، کشورهای ونزوئلا و بولیوی، در اروپا کشورهای آلبانی، آلمان، مجارستان، نیوزیلند و در جنوب آفریقا کشور جمهوری لسوتو می‌باشد.

ب-۳) نظام انتقالی^۱

توماس هیر^۲ و کیل انگلیسی و کارل جرج آندرا^۳ از مبدعان نظام انتخاباتی انتقالی هستند. در این شیوه رای دهنده قادر است نامزدهای مورد علاقه‌اش را هم در میان احزاب و هم فهرست‌های حزبی و کاندیداها انتخاب کند و همانند نظام انتخاباتی ترجیحی یا آلترناتیو سیستم، به سلیقه خود قائل به تفکیک و ترجیح برخی بر دیگری شود. در این نظام، کرسی‌های نمایندگی به حوزه‌های چند نماینده‌ای اختصاص می‌یابد و رأی دهندگان کاندیداها را بر حسب ترجیحشان رتبه‌بندی و بر اساس اولویت‌های مورد نظر، انتخاب کرده و رأی خود را به صندوق می‌اندازند (Grady, 1993: 15-32). پس از برگزاری انتخابات و شمارش آراء، بر اساس فرمول زیر حد نصاب لازم برای ورود به پارلمان محاسبه می‌شود و افرادی که نصاب مورد نظر را کسب کنند به عنوان منتخب حوزه انتخابیه معرفی می‌شوند.

$$\frac{\text{مجموعه انتخاب‌های اول رأی دهندگان} + ۱}{\text{تعداد کرسی‌های حوزه} + ۱} = \text{حد نصاب رای برای ورود به پارلمان}$$

نمودار ۴: حد نصاب لازم برای ورود به پارلمان در نظام انتخاباتی انتقالی

چنانچه نامزدها حد نصاب لازم را کسب نکنند، همانند نظام انتخاباتی ترجیحی که شرح داده شد، داوطلبی که کمترین اولویت اول رأی دهندگان را بدست آورده باشد از دور رقابت‌ها حذف و آراء اولویت‌های بعدی برگه رأی او که به سایرین تعلق دارد، به آراء سایر نامزدها اضافه می‌شود تا آنها نصاب لازم را بدست آورند. این اقدام آنقدر تکرار می‌شود تا تکلیف تمامی کرسی‌های آن حوزه انتخابیه مشخص شود.

استفاده عملی از این نظام در انتخابات پارلمانی تنها محدود به چند مورد خاص بوده است. ایرلند از سال ۱۹۲۱ و مالت از ۱۹۴۷، به این طرف از این نظام استفاده می‌کنند. استونی نیز تنها برای یکبار در سال ۱۹۹۰ از این نظام استفاده کرده است. این نظام همچنین در استرالیا در انتخابات

1. Single Transferable Vote System (STV)

2. Thomas Hare

3. Carel Andrae

مجلس تاسمانیا و سنای فدرال و در انتخابات محلی ایرلند شمالی مورد استفاده قرار گرفته است. این نظام انتخاباتی اگرچه دارای امتیازات نظام ترجیعی است و نتایج آن تناسبی بوده و کاملترین نوع نظام انتخاباتی است؛ اما به دلیل پیچیده بودن نحوه محاسبه آرای مورد نیاز برای ورود به پارلمان مورد استقبال واقع نشده است.

ج: پراکندگی جغرافیایی نظام‌های انتخاباتی نیمه‌تناسبی^۱

نظام‌های انتخابی نیمه‌تناسبی، از جهت میزان انعکاس آرای رأی دهندگان در تقسیم کرسی‌های پارلمان و میزان تناسبی بودن آنها، حد واسط نظام‌های تناسبی و اکثریتی می‌باشند. نتایج این نوع انتخابات نه کاملاً تناسبی است و نه کاملاً اکثریت. هدف از اجرای این نوع نظام انتخاباتی در پارلمان‌های جهان این است که ایرادات هرکدام از الگوهای انتخاباتی را به حداقل ممکن تقلیل داده و از مزایای دو نظام انتخاباتی بهره ببرند. این الگوها عبارتند از نظام انتخاباتی کم‌گزینی و نظام تلفیقی.

ج-۱) نظام کم‌گزینی^۲: در این نوع نظام‌های انتخاباتی، حوزه‌های انتخابیه، چندنماینده‌ای هستند؛ اما هر رأی دهنده تنها می‌تواند به یکی از نامزدها رأی دهد. نامزدهایی که در هر حوزه به نسبت سایر رقبا آرای بیشتری به دست آورند، به عنوان نمایندگان آن حوزه انتخاب می‌شوند، لذا فلسفه این نظام انتخاباتی آن است که حزب یا اقوام و مذاهب بزرگتر نتوانند همه کرسی‌ها را به خود اختصاص دهند تا اقلیت‌های سیاسی، قومی و مذهبی نیز صاحب کرسی شوند و نتایج انتخابات تا حدودی تناسبی شود و عدالت سیاسی برقرار گردد (مختاری، بی تا: ۲۷-۲۴). لکن از آنجا که در یک حوزه انتخابیه، چهار نماینده‌ای، هر کاندیدا حداکثر به ۲۵ درصد آرای آن حوزه برای انتخاب شدن احتیاج دارد. اگر یک حزب قوی که فرضاً ۷۵ درصد آرای آن حوزه را به خود اختصاص می‌دهد، بتواند تقسیم بندی دقیقی از محدوده حوزه انتخابیه بین رأی دهندگان، ایجاد کند، حداکثر می‌تواند ۳ کاندیدای برنده در آن حوزه داشته باشد. همانگونه که ملاحظه می‌شود در مواردی با سیاست‌گذاری احزاب قدرتمند و بزرگ، فلسفه این نظام انتخاباتی منتفی می‌شود. البته آموزش رأی دهندگان و توزیع آرای آنها بین نامزدهای یک حزب کار دشواری است و به سهولت امکان پذیر نیست.

ج-۲) نظام‌های تلفیقی^۳: این نظام انتخاباتی از دو نظام انتخاباتی متفاوت و مجزا در یک پارلمان استفاده می‌شود. اجرای یک نظام تناسبی به همراه یک نظام غیر تناسبی باعث ایجاد نتایج نیمه‌تناسبی در آراء می‌شود. در این سیستم

1. Smi-Proportional Systems (SPR)
2. Single Non- Transferable Vote System (SNTV)
3. Parallel (Mixed) System (PLS)

بر خلاف الگوی ترکیبی نتایج دو انتخابات با هم ترکیب نمی‌شوند، بلکه در کنار هم هستند. برای مثال اگر یک مجلس نمایندگی، دارای سیصد عضو باشد که ۵۰ درصد نمایندگان آن به شیوه اکثریتی با حوزه‌های تک کرسی انتخاب شوند و ۵۰ درصد دیگر به شیوه حزبی و تناسبی مشخص گردند. در انتخابات این مجلس، رأی دهندگان همزمان یک رأی برای انتخاب نماینده حوزه انتخابیه در یک صندوق و یک رأی به حزب مورد نظر در صندوق دیگر می‌اندازند.

نظام‌های تلفیقی در حال حاضر در ۱۹ کشور جهان بکار گرفته شده‌اند که عبارتند از: تیمور شرقی، موناکو، پاکستان، فلسطین اشغالی، فیلیپین، تایلند، گینه، ژاپن، کره جنوبی، سیشل، ارمستان، قزاقستان، گرجستان، تاجیکستان و لیتوانی که نظام دو دوری را با نظام لیستی جمع کرده‌اند، تونس و سنگال از نظام جمع‌گزینی حزبی به همراه نظام لیستی استفاده می‌کنند و دو کشور آندورا و تایوان که استثنائاً از نظام‌های جمع‌گزینی در مورد آندورا و کم‌گزینی در مورد تایوان در کنار نظام لیستی استفاده می‌نمایند.

بررسی زمانی-مکانی نظام‌های انتخاباتی

در این بخش الگوهای انتخاباتی استفاده شده را هم به لحاظ زمانی و هم جغرافیایی مرور می‌کنیم. جدول شماره ۲ جزئیات بیشتری از انتخابات مجلس قانون‌گذاری بر اساس نوع نظام انتخاباتی را نشان می‌دهد. در این جدول ارقام به وضوح نشان می‌دهند که در دهه ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰م. نظام انتخاباتی تناسبی بیشتر از نظام‌های دیگر مورد استفاده قرار می‌گرفته است (۴۱ درصد) و از دهه ۱۹۵۰ تا ۱۹۹۰م. به طور میانگین ۳۷ درصد از انتخابات مجالس قانون‌گذاری از طریق فرمول اکثریتی انجام شده است. این رقم برای نظام اکثریتی از ۳۶/۹ درصد در دهه ۱۹۵۰ به ۳۵/۲ درصد در دهه ۱۹۹۰ کاهش یافته است. در مقابل استفاده از نظام انتخاباتی چندلایه (انتخابات در سطوح محلی، ایالتی و ملی)، همواره رو به رشد بوده است و از ۱۳/۵ درصد در دهه ۱۹۵۰ به ۲۱/۷ درصد در دهه ۱۹۹۰ افزایش یافته است. در مورد نظام ترکیبی نیز این رقم از ۸/۱ درصد در دهه ۱۹۵۰ به ۱۵/۳ درصد رسیده است (Golder, 103-121; 2005).

جدول شماره ۳ اطلاعات مربوط به تعداد و درصد انتخابات دموکراتیک قوه مقننه بر اساس نوع سیستم انتخاباتی در مناطق مختلف جغرافیایی را نشان می‌دهد. الگوی بارز هر منطقه جغرافیایی توسط فرمول انتخاباتی غالب مشخص شده است. به عنوان مثال ۸۷/۹۴٪ از انتخابات در آمریکا، کارائیب و غیر ایبریک، ۸۶/۰۵٪ از انتخابات در آسیا و ۹۱/۵۷٪ از انتخابات در جزایر اقیانوس آرام و اقیانوسیه به نوعی از فرمول انتخاباتی اکثریتی استفاده کرده‌اند. در مقابل، ۷۶/۸۳٪ در آمریکای لاتین

از نظام انتخاباتی تناسبی استفاده کرده‌اند. در مجموع ۸۱/۷۵ درصد از انتخابات در غرب اروپا با استفاده از فرمول‌های انتخاباتی تناسبی و چند لایه انجام شده است. در اروپای شرقی ۷۸ درصد از انتخابات با استفاده از نظام انتخاباتی ترکیبی و چند لایه انجام گرفته است. با توجه به این جدول تنها در صحرای آفریقا از انواع مختلف نظام‌های انتخاباتی، بیشتر از نظام انتخاباتی اکثریتی (۴۶/۹۴) استفاده شده است (Ibid).

جدول شماره ۲ انتخابات دموکراتیک قوه مقننه بر اساس نوع سیستم انتخاباتی (درصد)

دهه	تعداد انتخابات	اکثریتی	تناسبی	چندلایه	ترکیبی
۱۹۵۰	۱۱۱	۳۶٫۹	۴۱٫۴	۱۳٫۵	۸٫۱
۱۹۶۰	۱۲۱	۳۹٫۷	۴۱٫۳	۱۶٫۵	۲٫۵
۱۹۷۰	۱۲۷	۳۷٫۸	۳۳٫۹	۲۶٫۰	۲٫۴
۱۹۸۰	۱۶۲	۴۲٫۰	۳۲٫۷	۲۱٫۰	۴٫۳
۱۹۹۰	۲۸۱	۳۵٫۲	۲۷٫۸	۲۱٫۷	۱۵٫۳

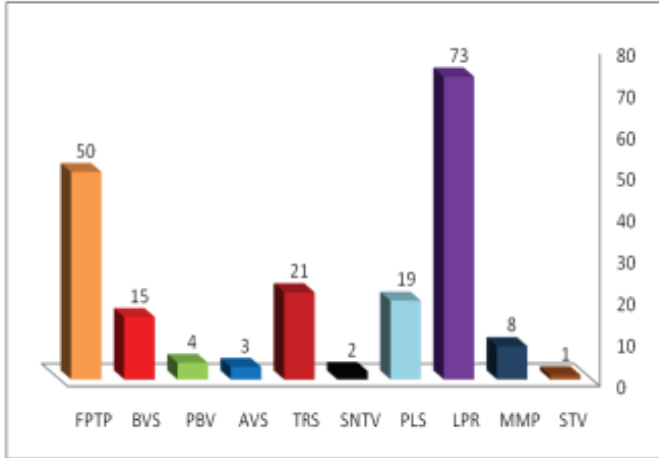
Source:Golder,2005 :114

جدول شماره ۳: تعداد و درصد انتخابات دموکراتیک قوه مقننه بر اساس منطقه جغرافیایی و نوع نظام انتخاباتی

انتخابات	ترکیبی	چندلایه	تناسبی	اکثریتی	منطقه جغرافیایی
۲۸۵ (۱۰۰)	۲۷ (۹٫۴۷)	۱۱۸ (۴۱٫۴۰)	۱۱۵ (۴۰٫۳۵)	۲۵ (۸٫۷۷)	اروپای غربی
۵۰ (۱۰۰)	۲۰ (۴۰)	۱۹ (۳۸)	۸ (۱۶)	۳ (۶)	اروپای شرقی
۱۶۴ (۱۰۰)	۸ (۴٫۸۸)	۲۳ (۱۴٫۰۲)	۱۲۶ (۷۶٫۸۳)	۷ (۴٫۲۷)	آمریکای لاتین
۸۶ (۱۰۰)	۱۱ (۱۲٫۷۹)	۰ (۰)	۱ (۱٫۱۶)	۷۴ (۸۶٫۰۵)	آسیا
۱۱۷ (۱۰۰)	۱ (۰٫۸۵)	۰ (۰)	۵ (۴٫۲۷)	۱۱۱ (۹۴٫۸۷)	امریکا، کارائیب و غیر آبیرونیک
۳۳ (۱۰۰)	۲ (۶٫۰۶)	۱ (۳٫۰۳)	۲۲ (۶۶٫۶۷)	۸ (۲۴٫۲۴)	خاورمیانه / آفریقای شمالی
۸۳ (۱۰۰)	۲ (۲٫۴۱)	۵ (۶٫۰۲)	۰ (۰)	۷۶ (۹۱٫۵۷)	جزایر پاسیفیک / اقیانوسیه
۴۹ (۱۰۰)	۳ (۶٫۱۲)	۹ (۱۸٫۳۷)	۱۴ (۲۸٫۵۷)	۲۳ (۴۶٫۹۴)	کشورهای صحرای آفریقا
۸۶۷	۷۴	۱۷۵	۲۹۱	۳۲۷	کل

Source:Golder,2005 :114

نمودار شماره ۵: تعداد کشورهای استفاده کننده از نظام های انتخاباتی

نقشه شماره ۱: پراکندگی جغرافیایی نظام های انتخاباتی جهان

Source: <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/chapters/electoral-system-design/electoral-system-design-the-new-international-idea-handbook-map.pdf>

AVS: نظام جایگزینی	فاقد انتخابات مستقیم: No direct election
BC: شمارش بوردا	نظام جمع گزینی حزبی: PBV
BVS: نظام جمع گزینی	نظام تلفیقی: Parallel
FPTP: نظام نخست نفری	نظام کم گزینی: SNTV
LV: رای گیری محدود	نظام انتقالی: STV

نظام دو مرحله ای: TRS

نظام انتخاباتی ایران

در ایران سابقه برگزاری نخستین انتخابات مجلس به سال‌های پس از انقلاب مشروطه باز می‌گردد. در فاصله زمانی بین مشروطه و انقلاب اسلامی سه قانون انتخابات به تصویب رسید: (۱) قانون انتخابات اول، مصوب ۱۲۸۵، (۲) قانون انتخابات دوم، مصوب ۱۲۸۸ و (۳) قانون انتخابات سوم، مصوب ۱۲۹۰ (Alem, 2011: 6). در قانون انتخابات اول، نظام انتخاباتی مورد استفاده در تهران نظام انتخاباتی رأی دسته جمعی و نظام انتخاباتی سایر ایالات کشور نظام انتخاباتی دومرحله‌ای بود. در قانون انتخابات دوم، نظام انتخاباتی کل کشور نظامی دومرحله‌ای بود و در سومین قانون انتخابات، نظام انتخاباتی مورد استفاده در آن دسته از حوزه‌های انتخابیه که وسعت آنها بیش از یک بود، نظام انتخاباتی رأی دسته جمعی و در حوزه‌هایی که وسعت حوزه‌های انتخابیه در آنها یک بود، نظام انتخاباتی مورد استفاده نظام اکثریتی ساده بود (جدول شماره ۴) (خرمشاد، رفیعی قهساره، ۱۳۹۲: ۵۷).

به جز چندین دوره محدود، انتخابات آزاد و رقابتی وجود نداشت. این امر به ویژه در مورد دوره پهلوی صادق بود. در این دوره هر چند انتخابات برگزار می‌شد، اما این انتخابات‌ها آزاد و رقابتی نبودند. در این دوره به جز چند مجلس شکل گرفته در اوایل مشروطه و نیز مجالسی که در اوایل دوران سلطنت پهلوی دوم یعنی از سال ۱۳۰۲ تا سال ۱۳۳۰ شکل گرفتند، سایر مجالس مطیع نهاد سلطنت بودند و هر چند در این دوره انتخابات برگزار می‌شد اما این امر بیشتر جنبه صوری و غیر آزاد داشت و حتی در مقاطعی تنها افرادی به عنوان نماینده معرفی می‌شدند که شاه از پیش آنها را معرفی کرده بود (کواکبیان، ۱۳۸۳: ۳۷-۳۴؛ Alem 2009: 40).

با وقوع انقلاب اسلامی، تحول سیاسی عظیمی در ایران ایجاد شد. در نتیجه این انقلاب، برای نخستین بار در طول تاریخ ایران یک نظام سیاسی که در صدد تلفیق آموزه‌های دینی و اصول دموکراسی بود، بر سرکار آمد. این نظام سیاسی جدید جمهوری اسلامی نامیده شد. در واقع، این انقلاب تلاش داشت بین مردم سالاری و دین سالاری پیوند برقرار کند. هر چند نظام سیاسی جدید بر پایه آموزه‌های دینی بنیان نهاده شده بود، اما بنیانگذاران این نظام از همان ابتدا اعلام کردند که

در نظام سیاسی جدید انتخاب مسئولان عالی از طریق انتخابات خواهد بود. به همین دلیل، در همان سال‌های نخست پیروزی انقلاب چندین انتخابات و همه‌پرسی برگزار شد. طبیعی بود که با تأکیدی که نظام سیاسی جدید بر ویژگی مردمی بودن خود داشت، مجلس شورا در این نظام از جایگاه ویژه‌ای برخوردار باشد. به همین دلیل بلافاصله پس از استقرار نظام جمهوری اسلامی و نیز تصویب قانون اساسی که بخش قابل توجهی از مفاد آن به مجلس شورا اختصاص یافته بود، تلاش‌ها برای تدوین قانون انتخابات مجلس، برگزاری انتخابات، و تشکیل مجلس شورا آغاز شد (خرمشاد، رفیعی قهساره، ۱۳۹۲: ۵۸).

نظام انتخاباتی برآمده از سه قانون انتخابات تصویب شده در سال‌های پس از پیروزی انقلاب اسلامی، نظام انتخاباتی دو مرحله‌ای بوده است. در تمامی این قوانین انتخابات، سه جزء از چهار جزء نظام انتخاباتی همواره ثابت بوده و تغییری نکرده است و تنها یک جزء دچار تغییر و تحول شده است. سه جزئی که در تمامی قوانین انتخابات تصویب شده پس از انقلاب تغییر نکرده‌اند عبارت بوده‌اند از: ساختار برگه‌های رای دهی، وسعت حوزه‌های انتخابیه و فرمول انتخاباتی مورد استفاده. تنها جزئی از نظام انتخاباتی که در سه قانون مذکور دچار تغییر و تحول شد، حد نصاب انتخاباتی (یعنی حداقل آرای که یک کاندیدا برای ورود به پارلمان ملزم به کسب آن می‌باشد)، بوده است.

در قانون انتخابات مصوب ۱۳۵۸ این حد نصاب برای مرحله اول انتخابات نصف به علاوه یک آرا بود، در دومین قانون انتخابات پس از انقلاب، مصوب ۱۳۶۰، این حد نصاب تغییر کرد و به یک سوم کل آرا تقلیل یافت، در سومین قانون انتخابات، حد نصاب تعیین شده باز هم کاهش یافت و به یک چهارم کل آرا رسید (خرمشاد، رفیعی قهساره، ۱۳۹۷: ۱۹-۱۸). این موارد نشان می‌دهد قانون‌گذار، صاحب‌نظران و مراجع ذیصلاح تصمیم‌گیر در این خصوص هر زمان به فکر قوانین انتخابات بوده‌اند، همیشه از اصلی‌ترین جزء آن یعنی نظام انتخاباتی غافل بوده و بیشتر به اصلاحات شکلی و ... پرداخته‌اند. جداول شماره ۴ و ۵ گویای شرایط نظام انتخاباتی ایران بر اساس نظام انتخاباتی اکثریتی است.

جدول شماره ۴: نظام های انتخاباتی ایران از مشروطه تا انقلاب اسلامی

قانون انتخابات سوم، مصوب ۱۲۹۰	قانون انتخابات دوم، مصوب ۱۳۱۸	۹) قانون انتخابات اول، مصوب ۱۲۸۵		چهار جز نظام های انتخاباتی
وسعت حوزه انتخابیه یک (اکثریتی ساده)	وسعت حوزه های بیش از یک (رایبسته جمعی)	کандیدا محور	سایر ایالات (دومرحله ای)	تهران (رای دسته جمعی)
کاندیدا محور	کاندیدا محور	کاندیدا محور	کاندیدا محور	کاندیدا محور
اکثریتی	اکثریتی	اکثریتی	اکثریتی	اکثریتی
یک	بیش از یک	متنوع	متنوع	بیش از یک
وجود نداشت	وجود نداشت	در مرحله اول و دوم نصف یک بعلاوه یک	در مرحله اول نصف بعلاوه یک و در مرحله دوم وجود نداشت	وجود نداشت

منبع: خرمشاد، رفیعی قهساره، ۱۳۹۲: ۵۷

جدول شماره ۵: نظام های انتخاباتی ایران پس از انقلاب اسلامی

اصلاح موادی از قانون انتخابات مصوب ۱۳۹۵ ماده ۸ فصل دوم	سومین قانون انتخابات، مصوب ۱۳۷۸	دومین قانون انتخابات، مصوب ۱۳۶۲	اولین قانون انتخابات، مصوب ۱۳۵۸	چهار جز نظام های انتخاباتی
کاندیدا محور	کاندیدا محور	کاندیدا محور	کاندیدا محور	ساختار برگه رأی دهی
اکثریتی	اکثریتی	اکثریتی	اکثریتی	فرمول انتخاباتی
متنوع	متنوع	متنوع	متنوع	وسعت حوزه انتخابیه
در مرحله اول (۲۰ درصد) ۱/۵ کل آرا و در مرحله دوم وجود ندارد.	در مرحله اول ۱/۴ (۲۵ درصد) کل آرا در مرحله دوم وجود نداشت.	در مرحله اول ۱/۳ کل آرا و در مرحله دوم وجود نداشت.	در مرحله اول نصف بعلاوه یک کل آرا و در مرحله دوم وجود نداشت.	حدنصاب انتخاباتی

منبع: خرمشاد، رفیعی قهساره، ۱۳۹۲: ۵۷

بنابراین در انتخابات ایران از صدر مشروطه تاکنون، از نظام انتخابات اصنافی (مجلس اول مشروطه)، نظام انتخابات دو درجه (مجلس دوم مشروطه) و نظام اکثریتی مستقیم (از مجلس سوم مشروطه تاکنون) استفاده شده است (اطاعت، ۱۳۸۵: ۱۳۰-۲۲۵). از طرفی بعد از پیروزی انقلاب بهمن ۵۷، به دلیل حذف مجلس سنا، نظام تقنینی ایران، نظام ناقصی شده است و در ایران تنها یک مرکز قانون گذاری وجود دارد که هم کار ویژه مجلس ملی و محلی و هم کار ویژه مجلس نمایندگان و مجلس سنا را برعهده دارد. انتخابات آن صرف نظر از ایرادات و اشکالات قانونی و حقوقی، از نظر نظام انتخاباتی اکثریتی به صورت مستقیم و با رأی اکثریت یک پنجم است. نظام انتخاباتی آن به شدت غیرعادلانه و هدر رفت آراء در این انتخابات زیاد است و بطور کلی همه معایب نظام اکثریتی را داراست.

در این مجلس علایق شخصی رأی دهندگان ملحوظ نظر واقع شده و چه بسا افرادی انتخاب شوند که از کارایی لازم برای تصمیم سازی و تصمیم گیری برخوردار نباشند. از طرفی چون منتخبان مردم نیازمند رأی اعتماد مجدد در انتخابات آتی هستند در بسیاری از موارد ممکن است از طرح یا لایحه ایی دفاع کنند یا بر پیشنهاداتی پافشاری نمایند که رضایت آنی موکلین را در پی دارد، اما ممکن است این موضوع با مصالح و منافع درازمدت ملی همخوانی نداشته باشد. اگرچه در نظام تقنینی ایران، شورای نگهبان و مجمع تشخیص مصلحت مکمل مجلس شورای اسلامی هستند؛ اما این دو کار ویژه‌های مجلس دوم را دارا نیستند و نمی‌توانند نقص موجود را مرتفع کنند. از طرفی همان‌گونه که توضیح داده شد، نظام اکثریتی نظام برنده-بازنده است.

در نظام اکثریت مطلق احزاب یا داوطلبانی با ۵۱ درصد آراء برنده انتخابات خواهند شد و داوطلبان و احزاب رقیب چه بسا با ۴۹ درصد آراء حتی یک کرسی را هم نتوانند به خود اختصاص دهند. این مسئله در نظام اکثریت یک پنجم نمود بارزتری دارد و احزاب یا داوطلبانی با ۲۰ درصد آراء برنده انتخابات خواهند شد و آراء هدر رفته ۸۰ درصد خواهد بود. به عبارتی ۸۰ درصد رأی دهندگان که آراء آنان بین نامزدهای مختلف توزیع شده است جایگاهی در پارلمان نخواهند داشت.

این موضوع باعث سرخوردگی اقلیت و احساس عدم مشارکت آنان در تصمیم سازی و تصمیم گیری در قوه قانونگذاری می‌شود. در حوزه‌هایی

که اقلیت‌های قومی و مذهبی وجود دارد این نظام انتخاباتی باعث تعمیق و تشدید شکاف‌های اجتماعی شده و زمینه و بستر مناسبی برای بروز خشونت‌های قومی و مذهبی را فراهم می‌سازد. از طرفی تمرکز بر مسائل حوزه‌های انتخاباتی و توجه کمتر برخی از نمایندگان به وظایف اصلی که همانا نظارت و قانون‌گذاری است، ناعادلانه بودن نظام اکثریت یک پنجم و همین‌طور به منظور ارتقای سطح کارشناسی و توانایی‌های علمی متناسب با وظایف قانون‌گذاری و نظارت مستمر بر سازمان‌ها و وزارت‌خانه‌ها و تقویت نظام حزبی، به نظر می‌رسد اصلاح قانون اساسی و یا لاقول قانون انتخابات یک ضرورت است.

سنت رایج پارلمان‌های کشورهای مختلف نشان می‌دهد که در فرایند قانون‌گذاری دو محور اساسی تعیین‌کننده است. از طرفی باید خواست فوری رأی‌دهندگان لحاظ شود و از طرف دیگر مصالح درازمدت جامعه و منافع ملی مورد توجه واقع شود. اگرچه معمولاً این دو تباینی با یکدیگر ندارند؛ اما در مواردی ممکن است بین مطالبات فوری و منافع درازمدت ملی تزاخم ایجاد شود. از دیگر سو چه بسا فرد یا افرادی که مورد علاقه مردم هستند، توان لازم برای انجام کار کارشناسی در دنیای پیشرفته کنونی نداشته باشند، براین اساس نظام تقنینی از دو مجلس شکل می‌گیرد. مجلس عوام که مرکب از نمایندگانی است که با الگوی اکثریتی و در حوزه‌های تک کرسی که با رأی مستقیم مردم انتخاب می‌شوند و شناخت شخصی و علاقه رأی‌دهندگان در انتخاب ایشان حایز اهمیت بسیاری است و مجلس دوم که معمولاً نمایندگان به نوعی گزینش می‌شوند که کمتر به صورت مستقیم و چهره به چهره مدیون رأی مردم باشند تا در مواقعی که بین علاقه مردم و مصالح ملی تزاخمی بوجود می‌آید، بتوانند با فراغ‌بال بیشتری تصمیم‌گیری کنند و از طرفی نیروهای نخبه و کارشناس به این مجلس راه یابند.

با توجه به آسیب‌شناسی از نهاد قانونگذاری در ایران، پیشنهاد می‌شود، با تغییر قانون اساسی، نظام دو مجلسی جایگزین نظام تک مجلسی شود. انتخابات مجلس اول یا نمایندگان از طریق نظام اکثریتی و انتخابات مجلس دوم به شیوه تناسبی برگزار شود تا هم فلسفه نظام دو مجلسی محقق شود و هم اقلیت‌ها بتوانند متناسب با آراء خویش در مجلس دوم کرسی‌هایی را به خود اختصاص دهند و بدین وسیله صدای اقلیت نیز در کنار اکثریت شنیده

شود. در صورت عدم تغییر قانون اساسی و اصرار بر یک مجلس، بهترین گزینه برای ایران، نظام انتخاباتی تلفیقی است. همانگونه که در توضیح نظام تلفیقی تشریح شد، همزمان در یک انتخابات با دو نظام اکثریتی و تناسبی، ۵۰ تا ۳۰ درصد کرسی های مجلس به شیوه نظام انتخاباتی تناسبی و بقیه با نظام اکثریتی، نمایندگان انتخاب و کرسی های پارلمان تکمیل می شود. این رویکرد باعث خواهد شد، تصمیمات و قوانین مصوب برآیندی از خواسته ها، مطالبات و منافع کوتاه مدت و مصالح درازمدت ملی باشد و نگاه پوپولیستی و توجه به حوزه انتخابیه نمایندگان تا حدودی تعدیل و تصمیمات و مصوبات عقلانی تر گردد. از طرفی برگزاری انتخابات تناسبی به نفع زنان، اقوام و اقلیت های مذهبی است و تقویت نظام حزبی نیز سبب خواهد شد.

نتیجه گیری

گزینش نظام انتخاباتی مطلوب تأثیر بسزایی در تحقق نظام اصیل مردم سالار، مجلس و دولت کارآمد، ثبات سیاسی، تضمین حداکثر مشارکت مردم و حقوق بنیادین بشر خواهد داشت. چنین گزینشی وابسته به عوامل مختلفی همچون رعایت اصول و قواعد حاکم بر انتخابات منصفانه و رقابتی، نوع نظام سیاسی و بافت فرهنگی، عقیدتی، جغرافیایی و قومی است. همانگونه که نشان داده شد در واحدهای سیاسی مختلف نظام های انتخاباتی متفاوتی وجود دارد. نقشه پراکنش جغرافیایی نظام های انتخاباتی متفاوت این موضوع را به تصویر می کشد. آنچه حائز توجه و اهمیت می باشد آن است که هیچکدام از نظام های انتخاباتی بدون عیب و نقص نبوده و هر کدام دارای محاسن و معایبی هستند.

برخی از واحدهای سیاسی با استفاده از روش های ترکیبی و تلفیقی سعی کرده اند از محاسن دو نوع نظام انتخاباتی استفاده کنند. از آنجا که قوه مقننه در عموم واحدهای سیاسی از دو مجلس تشکیل شده است برخی از این واحدها برای مجلس اول از نظام اکثریتی و برای مجلس دوم از شیوه تناسبی استفاده می کنند. برخی نیز برای یک مجلس از دو روش بطور همزمان بهره می جویند. در کشورهایی هم که تنها از روش اکثریتی استفاده می کنند تعدیل ساختار اکثریتی (که بی توجه به اقلیتها است) به عهده احزاب سیاسی گذاشته شده است تا در فهرست های انتخاباتی نامزدهای اقلیت را نیز بگنجانند.

در مجموع، با بررسی انواع نظام‌های انتخاباتی، معایب و محاسن آنها، بهره‌مندی از اصول و معیارهای انتخابات منصفانه و رقابتی و عنایت به ظرفیت‌های قانون اساسی و ماهیت و ساختار سیاسی نظام جمهوری اسلامی ایران، این پاسخ را به پرسش مقاله می‌دهد که نظام انتخاباتی فعلی با اشکالاتی مواجه است که نمایندگی اصیل و مشارکت حداکثری مردم در تحقق پارلمانی کارآمد را فراهم نمی‌کند؛ لذا اصلاحات اساسی در نوع سیستم و نظام انتخاباتی ضروری است. اشکالات عمده نظام اکثریتی فعلی از جمله پرهزینه بودن، تناسب نداشتن، عدم حضور احزاب سیاسی، نبود شفافیت و پاسخگویی و ... دلایل کافی برای اصلاح نظام انتخاباتی ایران را فراهم آورده است.

در کشور ایران که قوه مقننه تنها از یک مجلس تشکیل شده است و انتخابات به شیوه اکثریت یک پنجم است برای رفع نقیصه‌های نظام اکثریتی موجود پیشنهاد می‌شود با اصلاح قانون اساسی نظام تقنینی از دو مجلس اول و دوم تشکیل شود تا ضمن بهره‌گیری از فلسفه نظام دو مجلسی، نظام انتخاباتی مجلس اول به شیوه اکثریتی و نظام انتخاباتی مجلس دوم به شیوه تناسبی مد نظر قرار گیرد. در صورت عدم پذیرش نظام دو مجلسی، برای رفع نقیصه‌های موجود، لااقل انتخابات مجلس اول به شیوه تلفیقی از دو نظام اکثریتی و تناسبی انجام پذیرد تا کاستی‌های موجود به حداقل ممکن کاهش یابد.

منابع

- ایوبی، حجت الله (۱۳۷۹). اکثریت چگونه حکومت می کند، تهران، انتشارات سروش.
- اطاعت، جواد، تاپاک، محمد، نصرتی، حمیدرضا (۱۴۰۰). امکان سنجی نظام انتخاباتی تریجی در انتخابات مجلس شورای اسلامی (مطالعه موردی حوزه انتخابیه ممسنی و رستم). فصلنامه تحقیقات حقوقی، شماره ۹۴.
- اطاعت، جواد (۱۳۸۵). قوانین و نظام انتخاباتی در دوران مشروطه، اطلاعات سیاسی - اقتصادی، شماره ۲۳۰-۲۲۷.
- بشیریه، حسین (۱۳۸۲). آموزش دانش سیاسی؛ مبانی علم سیاست نظری و تأسیسی، تهران، نشر نگاه معاصر، چاپ سوم.
- پیشگاهی فرد، زهرا و همکاران (۱۳۹۲). سنجش ایستایی و پویایی حوزه های انتخاباتی، مجموعه مقالات همایش ملی جغرافیای انتخابات، تهران، دانشگاه خوارزمی.
- پیشگاهی فرد، زهرا (۱۳۷۲). جغرافیای انتخابات، پژوهشهای جغرافیایی، شماره ۳۳.
- تایلور، پی. جی و جانستون، آر. جی (۱۳۸۶). جغرافیای انتخابات، ترجمه زهرا پیشگاهی فرد و رسول اکبری، تهران، نشر قومس.
- حافظ نیا، محمدرضا، کاویانی راد، مراد (۱۳۹۸). افقهای جدید در جغرافیای سیاسی، انتشارات سمت.
- دفتر مطالعات حقوقی مجلس شورای اسلامی (۱۳۸۹). درآمدی بر انواع نظام های انتخاباتی با نگاهی به شیوه جدید پیشنهادی برای انتخابات مجلس شورای اسلامی (ویرایش دوم).
- خرمشاد، محمد باقر و رفیعی قهساره، ابوز (۱۳۹۷). نظام انتخاباتی و تاثیر آن بر نظام حزبی در ایران، فصلنامه جامعه شناسی سیاسی ایران، سال اول، شماره اول (پیاپی ۱).
- خرمشاد، محمد باقر و رفیعی قهساره، ابوز (۱۳۹۲). نظام انتخاباتی در انتخابات مجلس شورای اسلامی، جستارهای سیاسی معاصر، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال چهارم، شماره سوم.
- دوورژه، موریس (۱۳۸۹). اصول علم سیاست، ترجمه ابوالفضل قاضی، تهران، انتشارات امیر کبیر.
- جی، ایملی، داگلاس (۱۳۹۷). نظام های انتخاباتی، ترجمه مسلم آقایی طوق، اعظم عدالت جو، انتشارات دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری.
- رینولدز، آندرو، رابلی، بن و آلیس، آندرو (۱۳۹۰). دانشنامه نظامهای انتخاباتی، ترجمه ابوز رفیعی قهساره، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- عباسی، بیژن (پاییز ۱۳۸۸). نقد و بررسی نظام های انتخاباتی اکثریتی و تناسبی، فصلنامه حقوق، دانشگاه تهران، دوره ۳۹، شماره ۳.
- کاواناک، دنیس (۱۳۷۹). مبارزه انتخاباتی، ترجمه تلاوت عسگری، تهران، انتشارات صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران، ص ۱۲۱.
- کاویانی راد، مراد و ویسی، هادی (۱۳۷۸). بررسی تأثیر همسایگی بر انتخابات ایران مطالعه موردی: دور نخست نهمین دوره انتخابات ریاست جمهوری در ایران، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال چهارم، شماره سوم.
- کاویانی راد، مراد (۱۳۸۶). جغرافیای انتخابات، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال دهم، شماره سوم.
- کاویانی راد، مراد و قره بیگی، مصیب (۱۳۹۶). جغرافیای انتخابات، بیناها، مفاهیم و رویکردها، انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- کواکبیان، مصطفی (۱۳۸۳). گفتمان آزادی و مردمسالاری، تهران: پازینه.
- مختاری، مهدی (بی تا). نظام های انتخاباتی جهان، جلد ۱، دفتر مطالعات، تحقیقات و آموزش وزارت کشور.
- مویبر، ریچارد (۱۳۷۹). درآمدی نو بر جغرافیای سیاسی، ترجمه دره میر حیدر، تهران، انتشارات سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.
- منصوریان، مصطفی (۱۳۹۸). نظام حقوقی حاکم بر انتخابات (جلد نخست)، تهران پژوهشکده شورای نگهبان، جلد اول.
- میاح، عبدالرحمان (۱۳۸۲). اصطلاحات سیاسی، انتشارات پارسایان.
- هاشمی، محمد (۱۳۸۳). حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران، ج دوم، ص ۱۱۸، چاپ هشتم، نشر میزان

- Alem, yasemin (2011), Duality by Design : the Iranian Electoral System. International Foundation for Electoral Systems
- Blacksell, Mark (2006), Political Geography, London, Routledge .p: 118
- Blais, A., Massicotte, L.,)1997(Electoral formulas : a macroscopic perspective .European Journal ,pp.107-129
- Duverger, M' .Duverger's,)1986(Law :Forty Years Later “, in Bernard Grofman and Arend Lijphart) eds(. Electoral Laws and their Political Consequences) New York :Agathon, p(69 :Elaine Spitz ,(1984) ,Majority Rule. Chatham ,New Jersey :Chatham House Publishers ,Inc.p.38-40 :
- Gicquel J ,(1987) ,(Droit constitutionnel et institutions politiques ,Paris ,Montchrestien ,p.177 :
- Glassner, Martin .Ira,(1993) Political Geography ,New York, John Wiley& Sons .Inc.pp184-185 :
- Golder ,Matt ,(2005) ,Democratic electoral Systems around The world 1946-2000 ,View a Electoral Studies24 121-103 (2005)
- Grady, Robert C ,(1993) Restoring Real Representation, Chicago :University of Illinois Press, pp15-32
- Guinier ,Lani ,(1994) The Tyranny of the Majority :Fundamental Fairness in Representative Democracy ,Toronto : Maxwell Macmillan Canada ,p.38 :
- Hague .Rod and Harrop ,Martin ,(2001) Comparative Government and Politics :An Introduction .New York : Palgrave,p.137 :
- Hans Kerman ,ed ,(2002) Comparative Democratic Politics :A Guide to Contemporary Theory and Research, London :SAGE Publications, pp108-109 :
- Lijphart, A ,(1994) ,.Electoral Systems and Party Systems :A Study of Twenty-Seven Democracies. 1990.1945, Oxford University Press, Oxford .Political Research, 32 pp.129-107 :
- Rennie short , john ,(1993) An Introduction to Political Geography ,by Routledge 11 New Fetter Lane ,London EC4P4 EE ,London and New York.
- Sartori ,G’ ,.The Influence of Electoral Systems :Faulty Laws or Faulty Method“?in Bernard - Grofman and Arend Lijphart) eds (. Electoral Laws and their Political Consequences) New York :Agathon ,(1986 ,pp.314-315 :
- Electoral System Design ,(2008)The New International IDEA Handbook :<https://www.idea.int/sites/default/files/publications/electoral-system-design-the-new-international-idea-handbook.pdf>
- <http://www.idea.int/esd/world.cfm>
- <http://mail.tku.edu.tw/cfshih/seminar/20051204/20051204.htm>.
- <https://publications.gc.ca/collections/Collection/J31-61-2004E.pdf>
- Reilly, Benjamin,(2003), Government Structure and Electoral Systems : <http://www.cic.nyu.edu/archive/pdf/E20GovtStructureElectoralSystemsReilly.pdf>
- www.idea.net ,(2005), Institute for Democracy and Electoral Assistance.
- <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/chapters/electoral-system-design/electoral-system-design-the-new-international-idea-handbook-map.pdf>